

НАРОДСКИ НАДГРОВНИ СПОМЕНИЦИ

Наш народ за своја гробља бира увек нарочито лепе положаје, обично је то какав брежуљак више села. Каткад око каквог великог, прастарог дрвета, а најчешће око рушевина старих цркава. Ту су обично само појединачни гробови. Гробница нема, још мање надгробних капела. Споменици су камени или дрвени.

Камени су врло различити. То су пре свега стари богумилски „стећак“, „билиг“ („белег“) или просто „кам“. Они су најмонументалнији. Има их чак и у облику саркофага. Један од најчувенијих, и свакако најлепши, познат је онај звани Котроманићев, који се чува у дворишту сарајевског музеја. На њему је претстављен цео двор са многим зградама, све ограђено палисадама, а у средини је владалац, на престолу са два ваљда дворанина, лево и десно. Напред доле су бојни коњи. На већој страни је горе полазак у бој или лов на коњима, а доле лов на јелена стрелом и на дивљег вепра копљем, са псима. Орнаменти су стилизовани, више биљни но геометриски, од једне траке, преплета нема.

Онај мали саркофаг из дворишта Етнографског музеја у Београду је много једноставнији, али има изванредно изразит облик. Био је свакако на гробу ратника, јер носи стрелу и мач.

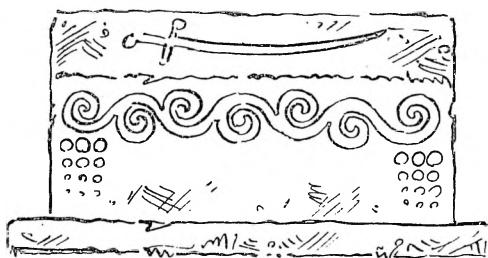
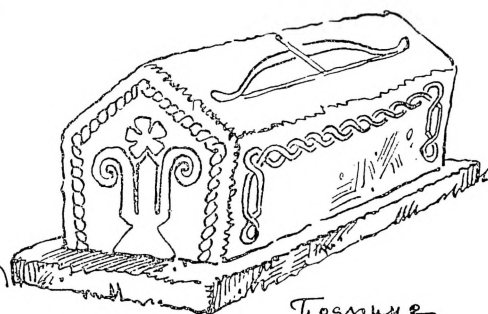
Други тип камених „белега“ био би четвртаст стуб са урезаним ликом покојника, некад са уклесаним натписом али већином без украса, какви су обично сељачки споменици. Један од лепших примера је онај споменик Јакова и Цмилке, опет из Етнографског музеја у Београду.

И данас се порад путева, нарочито, рецимо, између Краљева и Чачка налазе читаве групе високих, белих, камених, четвртастих стубаца са поклопцима озго. На њима су плитко зарезане фигуре војника и примитивних орнамената, затим натписи, често и стихови, а све је обојено шареним, масним бојама.

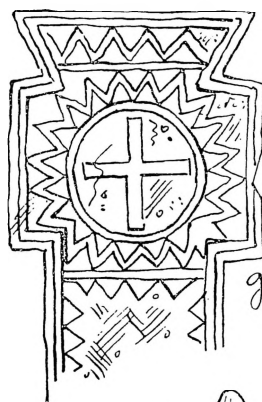
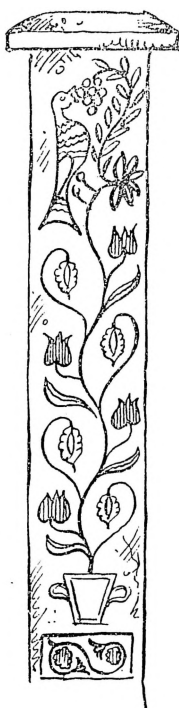
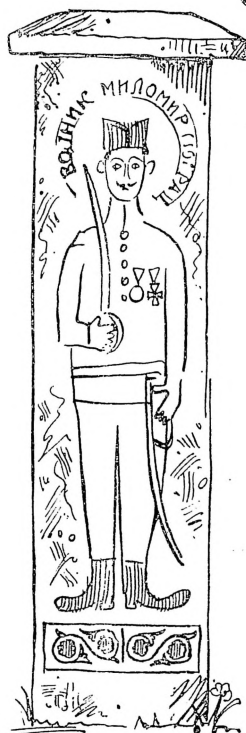
Најмногобројнији су споменици у облику камених крстова. Ти споменици су ретко кад задржали просту и чисту силуету правилнога крста. То су обично стилизовани облици, украшени исто тако стилизованим декором. На њима се налази једна маса симбола, често нејасних које би требало тек одгонетати. То би била студија за себе. Понекад се пак на њима налазе чак и изванредне, поетске посвете („Земља изгуби цвет, небо доби звездицу...“ итд., и слично).

Дрвени споменици су свакако многобројнији од камених. На сеоским гробљима се претежно они и виде. Ако не водимо рачуна о оним најједноставнијима, остали често толико компликују свој основни облик, украшавајући га, да се овај покатак једва да још назрети. Изгледа да су крстови прво добијали две косе заштитне дашчице у облику двосливног крова које су полазиле од теменог крака па се ослањале на

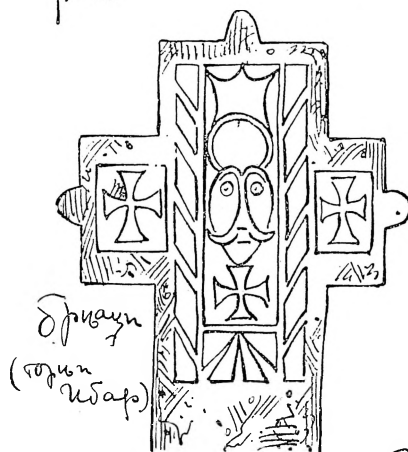
Љубиќ (Љуѓиниќ)

Западна Морава

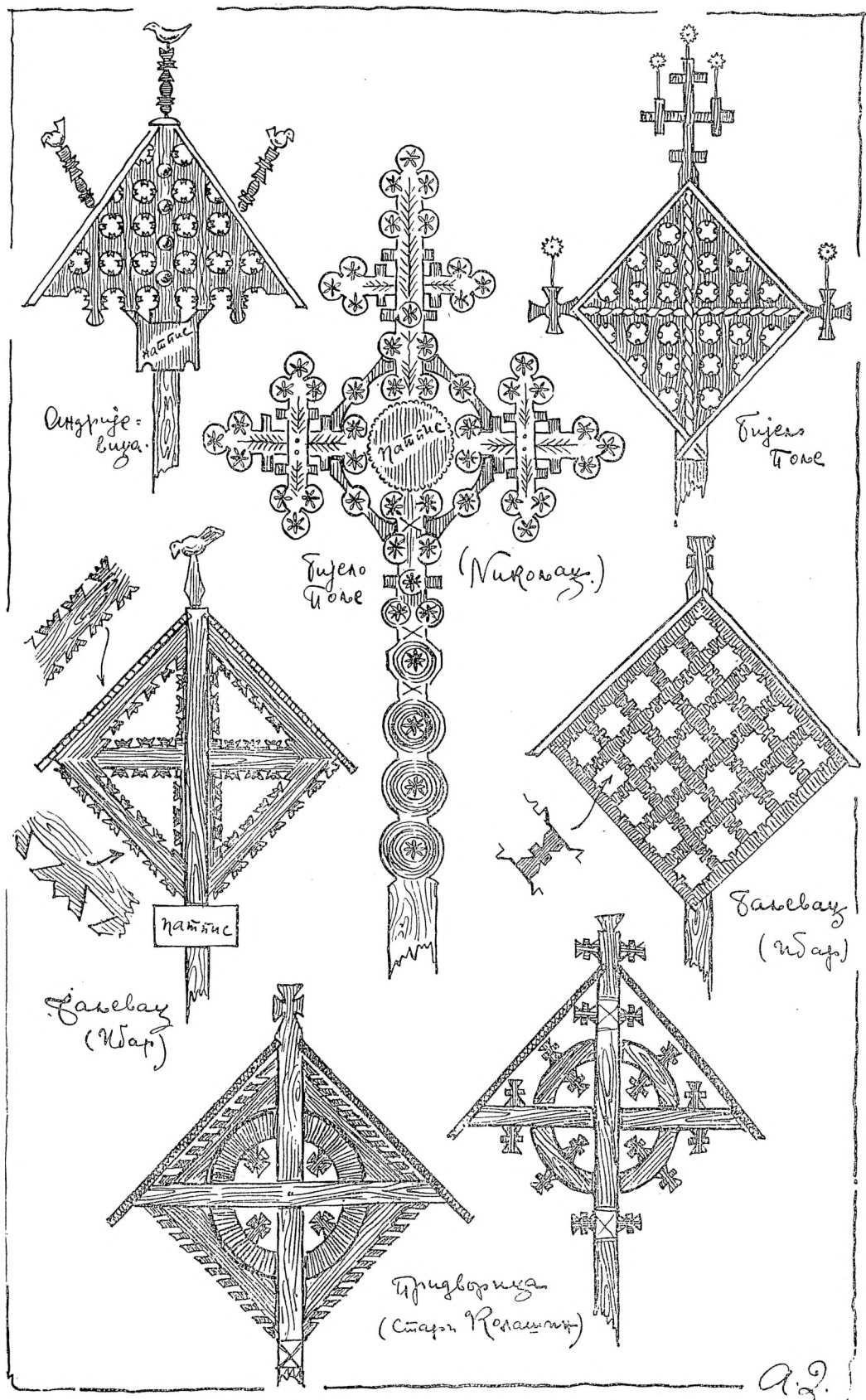

Љубомир
(Горњи Манастир)

Државин
(Горњи Манастир)

А. 2.

крајеве бочних кракова. Затим су краци крста спојени једним украсним кругом, додавани су мали крстићи, птице резане у дрвету, звезде, итд. итд. све док се није добио општи утисак једног великог, декоративног квадрата, утврђеног дијагонално на врх високога ступца (2 до 2,5 м.). Места за натпис ретко кад има.

Ово је облик који преовлађује у долини Лима и Ибра. Он преличи на стилизовану претставу разгранатог дрвета, но на симбол распећа.

Све више се сви овн разни облици губе. Стари дотрајавају, нови се већ друкчије граде. Међутим, они су изванредно значајни за познавање старе наше уметности уопште. Несумњиво је да су нам баш они, кроз векове, донели своје првобитне облике непромењене. И то више можда него кућа, одело, алат. А у њима се више него на овим предметима могло испољити цело схватање, цео став наших старих према материјалној уметности.

Приложене скице фиксирају најмаркантније примерке, прикупљене летимично по свима старим српским крајевима.

Александар Дероко